

הרב דוד שלם

לע"נ מרגריטא בת זקיה
מהנעלות ואינם עולבות

נח לאדם שיכניס עצמו בכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים* (כתובות סז, ב)

"אמר ר' יוחנן בשם ר' שמעון בר יוחאי: נח לו לאדם שיכניס עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים, מנא לן? מתמר דכתיב "היא מוצאת".

א. חיוב מסירת נפש על הלבנת פנים

מעשה זה של תמר מהווה יסוד למחלוקת ראשונים האם הדין של יהרג ואל יעבור חל גם על הלבנת פנים ברבים כדין אביזרייהו דרציחה או שמא תמר החמירה על עצמה ובאמת לא הייתה חייבת ליהרג.

התוס' בסוטה (י: בסוגיא מקבילה) מקשים: למה הלבנת פנים לא נחשבת בתוך הג' עבירות שדינם יהרג ואל יעבור. ובתרוצם: שאיסור הלבנת פנים אינו מפורש בתורה, ולא נקט אלא עבירות מפורשות. וכדי להסביר דבריהם יש להקדים: איסור זה נלמד בערכין (ט"ז:): מהפס' "הוכח תוכיח... ולא תישא עליו חטא", שיש איסור בהלבנת פני חלבירו וזה הפשט "שאינה מפורשת בתורה". כך הבינו דבריהם בס' אלהי יעקב וביביע אומר (ח"ו י"ד ס' י"ג) ובפני מבין (ח"ב קס"ז ע"ד). אך הנצי"ב במרומי שדה (סוטה י:): וכן בהעמק שאלה (שאלתא מ"ב אות ד') הבין בדעת התוס' שזו חומרא ולא דין גמור, וכ"כ בעיון יעקב (ב"מ נט.) והפמ"ג בס' תיבת גומא (חקירה ה').

ומדייק בשו"ת בני בנים (ס' מ"א) בדעת התוס' שמקשה מדוע לא נכלל איסור זה בג' עבירות, שכוונתו: שמן התורה לא היינו יודעים חומרתו עד שחז"ל אמרו שנוח לו ליהרג ולא לעבור וממילא אינה נכללת תוך ג' עבירות שלומדים חומרתם מהתורה או מהסברא של מאי תזית ועל כן דווקא עליהם צריך לעבור ולא ליהרג.

עוד אפשר לפרש בדעת התוס' שתירוצם "שאינה מפורשת בתורה" הכוונה שהאמורא שאמר שעל ג' עבירות יהרג ואל יעבור כוונתו למנות עבירות מפורשות בתורה אבל אה"נ יכול להיות שיש עוד עבירות שדינם יהרג ואל יעבור רק אינם מפורשות בתורה.

במשנת אברהם על ספר חסידים (ס' תתקע"ו) כ' עוד בדעת התוס' לקולא, והביא ראייה מערכין (ט"ז:). שמשמע שם שהלבנת פנים אינה כרציחה ממש, וכ"כ רבינו גרשום שם. אלא שאולי יש לחלק שרק בענין שמדובר שם אינה כרציחה, משא"כ לקידוש ה'. ומסביר ב"בני בנים" שגם הנצי"ב וגם האהלי יעקב וביע אומר

שנחלקו בדעת התוס' האם באביזרייהו של ג' עבירות דיהרג וא"י זה דווקא כשמדובר באיסור תורה אלא שאינו עיקר האיסור, כמו "לא תקרב" לגבי ערווה", או "לא ידבק בך מאומה מן החרם" לגבי ע"ז, אבל לאו של "לא תישא עליו חטא" שממנו לומדים אסור הלבנת פנים הוא לאו עצמי של הלבנת פני חברו ואינו לאו של רציחה כלל. לכן לכו"ע בדעת התוס' לא יהרג, וזה פשט התוס' שכ' שלא זו אינו מפורש בתורה.

בפסחים (כה). מובאת סוגיא האם מותר להתרפאות בע"ז, ג"ע או ש"ד, ומסיקה הגמרא שאסור התרפא בהם. מסבירים התוס' (שם) שהאסור הוא שמא ימשך אחריה. משמע, שאם אמרו לו להתרפאות בע"ז דווקא, הוא שאסור, אבל אם אמרו לו סתם והביאו לו ע"ז שוב אין חשש שימשך אחריה, ולכן מותר, כשיטתם בע"ז כ"ז ד"ה שאני. לעומתם סובר הר"ן, שהאיסור הוא שאף הלאו של "לא ידבק בידך מאומה". ומסבירים אהלי יוסף בדיני קה"ש (סק"ל) וכן במקור חיים (ס' קנ"ה) שהלאו של "לא ידבק" אינו קשור לע"ז שעליהם נאמר יהרג וא"י. א"כ יוצא שכ"ש לשיטת התוס' שהסבירו שטעם האיסור שמא ימשך, שלא יהיה בהלבנת פנים דין שליהרג וא"י, כי אין יסוד לומד שהמלבין פני חברו יגיע לרציחה.

עוד נראה להביא ראייה שאינו בדין יהרג וא"י, ממש"כ בב"מ (נט). שנוח לאדם לבעול על ספק אשת איש מאשר להלבין פני חברו, ובוודאי שזה אינו כפשוטו. לעומת זאת רבינו יונה בשערי תשובה (שער ג' ס' קל"ט) סובר בפשיטות שזה דין גמור, ויהרג וא"י, ומדמה הלבנת פנים לאבק רציחה. בזה אתי שפיר קושית התוס', מדוע לא מנו דין זה בתוך ג' דיהרג וא"י, דבאמת היא תוך ג' הנ"ל. רבינו יונה מסביר את דבריו דבזה שמלבין פני חברו גורם לשינוי בצבע פניו ללבן, וזהו צבע פני המת. בשו"ת בני בנים כ', שכנראה מקור ר' יונה זה מהגמ' דבב"מ (נח:): דהטעם דהמלבין פני חברו ברבים כאלו שופך דמים, מפני שאזיל סומקא ואתי חיורא.

ומקשה עליו, דהלא זה סימן בעלמא, דאף כשאינו משנה צבעו מקרי מלבין פני חברו, והלא גם המפחיד חברו גורם לשינוי בצבעו, ובזה לכ"ע לא יהרג וא"י. ונראה להוסיף, שבמחזור ווטרי (עמ' 512) כ' "המאדים פני חברו", ולכן א"א לדייק הדיוק של צבע עור אדם אחר מיתתו. לכן, בכל מקרה אפילו לא השתנו פניו, מקרי מלבין פני חברו.

ומ"מ כדעת רבינו יונה כתב באוהל מועד בשער ראשית חכמה דרך שלישי נתיב ג' לעומתו כ' במנורת המאור בנר ב' כלל ה חלק ב' שאינו מן הדין, אלא עצה טובה, וכ"כ המאירי בסוטה י: שזה דרך הערה בעלמא וכ"כ בחינוך מצווה ר"מ. יש להוסיף עוד שר"י חסיד, (מובא בטור על התורה בענין תמר) כ' שכוונת יהודה כשאמר "הוציאוהו ותישרף" לא היתה לשרפה, אלא רק להפחידה, ולכן מתמר אין להביא ראייה כ"כ.

על עיקר סברתם של הסוברים שתמר החמירה על עצמה יש להקשות, דגם לדעת הראשונים שסוברים שגם על כל עבירות יכול ליהרג ולא לעבור "זה דווקא כשהגוי מתכוון להעבירו על דתו, כש"כ ביביע אומר (חו' יו"ד סי' ג') ובבנין ציון (ס"ק ע"ב) ושכ"כ רבנו ירוחם (נתיב י"ח ח"ג), והלא בתמר לא היתה כוונה להעבירה על דתה. ואפשר לתרץ שתמר היה לה דין בן נוח, ובזה יש מחל' אחרונים אם בהם שייך יהרג וא"י שהמהרי"ט (ס"פ תולדות) כ' שדין זה שייך רק בישראל ולכן לבן נוח אסור למסור עצמו למיתה, והמהר"ש יפה ופרי תואר פר'

נוח ס' ל"ד ס"ק י"ט) כ' שמותר לבן נוח למסור עצמו ולכן לדעתם צ"ל כדעת מהר"ש יפה והיה מותר לה. ועיין ביאורנו בביאור הלכה בסנה' עד: בדין קידוש ה' בן נוח.

ב. יחיד או רבים:

הסמ"ג (לאוין ו') והיראים (השלם סו"ס קצ"ה) כ' שאיסור הלבנת פנים הוא בין ביחיד בין ברבים, אבל החינוך (ר"מ) ורש"י ורש"י עה"ת (ויקרא י"ט י"כ), ערכין טז: ד"ה ופניו) הסבירו, שהאיסור הוא דווקא ברבים. וכן ברש"י (סנה"ק ק"א ד"ה ומפני) וכ"נ מהסמ"ק (קכ"ז) וכן הוא ביראים (ל"ז בפירוש עמודי ארזים).

ומסביר החפץ חיים בפתיחה לספרו (סקי"ד), שדדרך העולם שברבים פניו משתנות אבל ה"ה ביחיד. ומוסיף בבני בניו, שזה פשוט הכלבו שכ' בס' ס"ו שהמלבין בינו לבין עצמו קשה לו כמוות וכ"ש ברבים, ומביא דין זה בשם הרוקח (הל' תשובה ס' ט"ז) ולכן נראה שגם הוא סובר שרבים לאו דווקא, וכן כתב בספר אוהל מועד שה"ה בצנעא.

במעשה דתמר לפי רש"י שפי' חותמך שזו טבעת שהוא חותם בה משמע שהכירו כולם שזו חותמתו, וכש"כ אצל אחשוורוש "בטבעת המלך" המיוחדת לחתימתו. ומפה יש להביא ראיה לכאורה, שבשעה ששלחה לחמיה ביישה אותו, ומשמע ברבים, כלשון ה"שכל טוב" ששלחה לדיינים וכש"כ בתיבת שאצל הלבנת פנים רבים היינו ג'. ותירץ בבני בניו שכל הקפידה זה להוציא מהפה, אבל לעשות מעשה שבעקבותיו תהיה הלבנת פנים מותר; ונשען הוא על שינוי גרסא, שיש גורסים כמו שגרס בעין יעקב, המלבין פני חבריו "בדברים" ולא "ברבים". ובזה מובנת שאלת הגמ' בסוטה י: מדוע לא לומר בפירוש את שמו הלא ממ"נ כבר ביישה אותו וכולם ידעו מי הוא, ומשמע שכל הקפידה זה על הדיבור. אלא שיש להעיר שבשו"ע הגר"ז בהלכות הונאת דברים (ס"ק כ"ט) כ' שהלבנת פנים זה בין בדיבור בין במעשה.

ג. פסיקת ההלכה

בדעת הרמב"ם נחלקו אחרונים. בספר מים חיים לבעל הפרי חדש (הלכות יסוה"ת פ"ה ה"ב) כותב שדעת הרמב"ם כדעת התוס' וחיוב למסור עצמו וכ"כ בספר עבודת המלך. אבל בפשט לשון הרמב"ם אין לזה רמז. אמנם בספר נחל אשכול (ח"ב ע' קי"ח) כ' שאין לדייק מהרמב"ם דבר, וכ"כ בבני בניו שלרמב"ם אין הלחמיר כי בהלכות תשובה פ"ג ה"ו כ' ששופך דמים אין לו חלק לעה"ב ושם בהלכה י"ד כ' "יש עבירות קלות מאלו ואעפ"כ אמרו חכמים שהרגיל בהם אין לו חלק לעה"ב, ולכן משמע דווקא כרגיל הוא שאין לו חלק לעה"ב והמקרה שלנו חד פעמי.

ועוד כ' בדעת הרמב"ם, שבה' דעות (פ"ו ה"ח) כ' שמותר להלבין פני עבירין ברבים ואם זה בהירג ואל יעבור איך ישפוך דמו של עבריין זה אם לא יקבל התוכחה וכן קשה על רבנו יונה שבספר היראה העתיק דברי הרמב"ם בהלכות דעות.

עוד נראה לדייק מדברי הרמב"ם (יסוה"ת ה' א-ב) המבאר שעל כל העבירות יעבור ואל יהרג חוץ מג' אלה שמוסיף המלים "אבל שלוש עבירות אלו" שזה נוסח שלא כתוב בגמ' ומיותר. אבל ניחא, לפי שיטתו בסה"מ (ל"ת שג) שהלבנת פנים היא

לאו נפרד, ולכן משמע שהמלים "שלוש עבירות אלו" באים לאפוקי אחרות כהלבנת פנים וכדומה.

הרמ"א (יו"ד קנ"ז ס"א) כ' שכל אביזרייהו דג' עבירות יהרג וא"י, וכ' בשו"ת בנין ציון (ח"א ס' קע"ב) שדין הלבנת פנים לרמ"א גם הוא ביהרג ואל יעבור, כי הפוסקים הזכירו שם אביזרייהו דג"ע ש"ד או ע"ז והרמ"א הוסיף בלשונם שכל הג' אפילו בלאו בעלמא יהרג וא"י, וקשה היכן יש לאו בעלמא של רציחה, וכן אתי שפיר שיהרג וא"י בלאו דהלבנת פנים.

ומשיג בבני בנים שכוונת הרמ"א כעין מש"כ בשו"ת הרא"ם ס' נ"ט דאביזרייהו דג' יהרג אפילו באיסור דרבנן, כל זה כשזה סייג וגדר, כמעשה של אותו שעלה טינה בליבו בסנ"ה (עה). משא"כ בהלבנת פנים, שאינה סייג לשפיכות דמים אלא שחז"ל הפליגו בחומרתה לדמותה לש"ד, וכדוגמא בפסחים (ק"ח). על המבזה את המועדות כאילו עבד ע"ז, ולא נאמר שחילול חוה"מ זה ביהרג וא"י, וכ"כ בס' זכר שמחה בס' קנ"ח והבני בנים בס' מ"א אמנם הגרש"ז אורבך זצ"ל בקובץ מוריה שנה ג' קובץ ג-ד פסק לחומרא, וכן יוצא מפשטות מד' יביע אומר הנ"ל. עוד יש להוסיף שמדברי הר"ן ר"פ כל שעה בפסחים משמע, שאפילו האיסור הוא גדר מסייג וישבו לאו כל עוד אין מיתה על הלאו הזה יעבור ואל יחדג, וכ"כ החיד"א בחדרי בטן פר' שמות ובכסא דוד דף צ"א ע"ד.

סיכום: למסקנת הדברים רואים אנו עד כמה יש להקפיד בדין הלבנת פני חבירו הן לדעה המקילה וק"י למחמירה. ובכיוון הפוך, עד כמה הנעלב צריך להישתדל לא להקפיד בזה, ובוודאי זו מידת חסידות כי לא ציוותה התורה שאדם יהיה "כאבן שאין לה הופכים" (לשון החינוך מצוה של"ח)

מקורות נוספים להשלמה: בירור הלכה סנהדרין עד, א - ג' עבירות דיהרג ואל יעבור. שערי קידוש ה' - הרב רחמים משה שעיו.